

Filmoteka Szkolna

Temat lekcji: Konformizm i nonkonformizm - zestawienie dwóch postaw wobec rzeczywistości w filmie Andrzeja Wajdy „Człowiek z marmuru”

Opracowanie: Hanna Szpulak

Etap edukacyjny: szkoła podstawowa (klasy 7-8), szkoła ponadpodstawowa

Przedmiot: język polski, wiedza o społeczeństwie

Czas: 2 godziny lekcyjne

Cele:

- zapoznanie z elementami poetki dzieła filmowego,
- kształcenie kompetencji interpretacyjnych, umiejętności czytania rozmaitych tekstów kultury, umiejętności całościowego spojrzenia na dorobek sztuki, przejawiającej się w rozmaitych wcieleniach formalnych i estetycznych,
- interpretacja pojęć: kult jednostki, czas „błędów i wypaczeń”,
- rozwijanie świadomego, pogłębionego i krytycznego odbioru dzieła filmowego,
- kształtowanie umiejętności twórczej interpretacji dzieła filmowego,
- przedstawienie sylwetki twórczej Andrzeja Wajdy i Pawła Kędzierskiego,

Czas:

2 godziny lekcyjne

Metody i formy pracy:

- heureka,
- praca w grupach,
- elementy dyskusji i wykładu.

Materiały dydaktyczne:

filmy: Andrzej Wajda: „Człowiek z marmuru”, Paweł Kędzierski: „Dokąd”, liryk Czesława Miłosza „Który skrzywdziłeś”, fragmenty książki: „Historia kina. Wybrane lata”, red. A. Kołodyński, K. J. Zarębski, Warszawa 1998

Tok lekcji:

1. Swobodne wypowiedzi uczniów na temat obejrzanego na wcześniejszych zajęciach (ewentualnie w domu) filmu „Człowiek z marmuru” Andrzeja Wajdy oraz przedstawionych w nim realiów historycznych (wizji historii). Również wrażenia, obserwacje, wstępne oceny aktorskich kreacji.
2. Zapisanie tematu i podanie głównych celów lekcji.
3. Krótka geneza „Człowieka z marmuru” Andrzeja Wajdy oraz przedstawienie sylwetki twórczej autora. Uczniowie w dowolnej formie przedstawiają informacje, które stanowić miały przedmiot samodzielnych dociekań i pracy domowej. Zapisują notatkę.
4. Polecenie nauczyciela: Scharakteryzujcie dwie postawy w życiu: konformizmu i nonkonformizmu.
5. Burza mózgów. Przy pomocy nauczyciela uczniowie formułują i zapisują wstępne wnioski, na dwóch odrębnych arkuszach papieru i umieszczają je w widocznym miejscu w klasie.

- Pytanie nauczyciela: Którym bohaterom filmu Andrzeja Wajdy przypisać możemy postawę konformistyczną, a którym nonkonformistyczną?
- Uzyskane metodą heurysty ustalenie mają doprowadzić do wstępnych wniosków:

- Nonkonformiści:**

Mateusz Birkut – przodownik pracy, murarz, budowniczy Nowej Huty, symbol swego czasu, bohater wykreowany i zmitologizowany na potrzeby ideologii (wskazanie na ważną rolę w tym procesie reżysera Burskiego i sekretarza Jodły), którego entuzjazm, naiwność i prostotę wykorzystano. Celny opis drogi tej postaci daje Tadeusz Lubelski („Wajda. Portret mistrza w kilku odsłonach”, Wrocław 2006, s. 167): „Jerzy Radziwiłowicz mógłby więc grać takiego bohatera, jaki był tam [tzn. w scenariuszu] przedstawiony: figurę wiejskiego prostaczka, którego początkowo wydarzenia przerastają i który z naiwności, dając sobą manipulować, zostaje przodownikiem pracy, stopniowo jednak, zdobywając świadomość własnej sytuacji, przeobraża się w ludowego buntownika, niepozwalającego pozbawić się godności”. Należy zwrócić uwagę, za pomocą jakich środków kreowana jest ta postać na ekranie. Po pierwsze Birkut pojawia się jako bohater retrospektywnych opowiadań bohaterów, z którymi spotyka się Agnieszka, po drugie jako bohater oglądanych przez młodą reżyserkę materiałów filmowych, stylizowanych przez Wajdę na czarno-białe archiwalia. Ważne jest odkrycie odmiennych cech tych dwóch relacji (z jednej zideologizowany i odhumanizowany Birkut – przodownik pracy, heros socjalizmu a z drugiej trybun ludowy, przejęty losem robotników, przyjaciel, ojciec, mąż, uczciwy człowiek) i spójności kreacji bohatera, jaka się z nich mimo tych odmienności wyłania.

Agnieszka – młoda dwudziestokilkuletnia reżyserka realizująca swój telewizyjny film dyplomowy o losach bohaterów epoki stalinowskiej, energiczna, pracująca z pasją, bezkompromisowa, reprezentantka nowego pokolenia. Bardzo charakterystyczna jest jej powierzchowność oraz sposób zachowania (strój, sposób mówienia, gesty i mimika). Wskazują one na oryginalną, odważną i nowoczesną kreację aktorską Krystyny Jandy. Jej częścią jest świadome przerysowanie. „Moją rolę można było zagrać po prostu jak dziennikarkę, ale Wajda chciał, żebym ja zagrała Antygonę, Fedrę, Medeę” - relacjonuje aktorka (T. Lubelski, „Wajda. Portret mistrza w kilku odsłonach”, Wrocław 2006, s. 167.). Wiedza bohaterki o realiach epoki stalinowskiej jest mała, Agnieszka mówi na początku swej drogi: „Dla mnie przodownik pracy to tak jak powstaniec styczniowy”. Kolejne spotkania stanowią stopnie wtajemniczenia w odległe dla niej czasy i życiorys Mateusza Birkuta. Opisane powyżej cechy oraz ewolucję świadomości bohaterki pomoże wyodrębnić szczegółowa analiza scen rozpoczynających film (filmowanie znalezionej w muzealnych magazynach posągu Birkuta), spotkań z kolejnymi rozmówcami ich zachowań i postaw. Analiza ma prowadzić do wniosków pokazujących zastąpienie w świadomości bohaterki skamieliny bohatera, oglądanej uprzednio w kronikach filmowych, przez żywą biografię. Punktem kulminacyjnym w biografii samej bohaterki jest odebranie jej możliwości dokończenia filmu. Przekracza ona wtedy próg dojrzałości i podejmuje bezkompromisową walkę o prawdę (analiza scen, w których bohaterka rozmawia z ojcem). Podsumowanie może stanowić analiza fragmentów przedstawiających sceny na korytarzu telewizyjnym, najpierw dwie rozmowy Agnieszki z redaktorem (rozpoczynająca film i znajdująca się mniej więcej w jego połowie), a następnie scena finałowa – marsz bezrobotnej reżyserki przy boku syna Birkuta – Maćka Tomczyka (symbolika i eliptyczność oraz znaczenie metaforyczne tych fragmentów). Bohaterowie idą szybko, biegną prawie wprost na kamerę, która wykonuje jazdę do tyłu. W zastany porządek zamkniętej, zapyziałej i opanowanej przez strach i konformizm rzeczywistości wkracza nowy żywioł

Filmoteka Szkolna

energii entuzjazmu, nieustępliwości i rodzącego się dopiero i niedojrzałego buntu. „Można postać Agnieszki odczytywać jako figurę antypeerelowskiej opozycjonistki, bezkompromisowej poszukiwaczki prawdy, która wchodzi w dorosłe życie, odrzucając półśrodki, i staje się autentyczną heroiną”. (A. Szpulak, „Rozdroża historii”, Scenariusze analizy filmowej).

Szczegółowe prześledzenie życiorysów obojga bohaterów powinno wykazać proces dojrzewania, jaki zachodzi w ich psychice i stosunku do wydarzeń historycznych oraz doświadczeń osobistych, na ich bezkompromisową postawę wobec rzeczywistości. Poprzez postacie Agnieszki i Mateusza – symbole swoich pokoleń - odczytać możemy proces dojrzewania polskiego społeczeństwa do prawdy o regułach życia w systemie państwa komunistycznego. Możemy nazwać film Wajdy freskiem filmowym. Freskiem historycznym, relacjonującym dzieje naszego kraju na dwóch płaszczyznach czasowych. Przestrzeni historycznej okresu stalinowskiego i lat 70. XX wieku.

Przywołanie w sposób ogólny kontekstu społeczno-historycznego wyjaśniającego tło akcji i zastosowane w filmie aluzje historyczne.

Konformiści:

- To głównie postacie drugiego planu: reżyser Burski, który jako jedyny zdaje się dostrzegać swoją winę wobec Birkuta oraz społeczeństwa, ubek Michalak, karierowicz, tchórz, człowiek miałkiego charakteru, była żona Hanka Tomczyk, Witek, twardogłowy ideolog oraz redaktor opiekujący się debiutem Agnieszki. Wpływ na ich postawy ma głównie chęć zysku, zrobienia, kariery, silne zideologizowanie.

8. Podział uczniów na dwie grupy.

- 1) Polecenie dla grupy I: Poszukajcie w filmie Andrzeja Wajdy przykładów bezkompromisowych zachowań bohaterów. Zapiszcie je na karteczkach i przypnijcie do przygotowanych wcześniej plansz z definicjami tych postaw.
- 2) Polecenie dla grupy II: Poszukajcie w filmie Andrzeja Wajdy przykładów konformistycznych zachowań bohaterów. Zapiszcie je na karteczkach i przypnijcie do przygotowanych wcześniej plansz z definicjami tych postaw.

Uczniowie umieszczają propozycje na planszach.

9. Prezentacja filmu Pawła Kędzierskiego pt. „Dokąd”.

10. Rozdanie uczniom kserokopii materiałów zawierających informacje na temat twórczości reżysera, kontekstu związanego z powstaniem filmu, definicję pojęcia: film montażowy. Krótka analiza. Krótkie wprowadzenie nauczyciela dotyczące konstrukcji i tematyki przedstawianego filmu montażowego.

11. Dzieło P. Kędzierskiego zbudowane jest w głównej mierze z materiałów Polskiej Kroniki Filmowej. Tematem przewodnim są obchody pochodów pierwszomajowych zarejestrowane w ciągu czterdziestu lat funkcjonowania PRL-u.

12. Polecenie dla uczniów: Wynotujcie jak najwięcej wydarzeń politycznych, postaci historycznych, które udało się wam rozpoznać w trakcie oglądania filmu. W jakiej kolejności pojawiają się one na ekranie?

13. Prezentacja wyników pracy.

14. Polecenie dla uczniów: Odczytajcie symboliczne znaczenie tytułu filmu P. Kędzierskiego. Dlaczego film ten może być swoistym komentarzem dla „Człowieka z marmuru” A. Wajdy? (Można

Filmoteka Szkolna

pokazać fragment zmontowanych fragmentów z filmu Wajdy przedstawiających marsz Agnieszki Korytarzem telewizyjnym).

Obydwa filmy są ilustracją dojrzewania polskiego społeczeństwa, zrealizowaną jednak z różnych perspektyw historycznych. Są także swoistym historycznym zapisem postaw społeczeństwa polskiego, widzianych w perspektywie konformizm-nonkonformizm, na przestrzeni kilkudziesięciu lat polskich dziejów. Pierwsze sceny to okres tuż powojenny, potem następują sekwencje z epoki stalinowskiej, czasu rządów Gomułki, Gierka, Jaruzelskiego. Z biegiem czasu w ikonograficzną monotonię (wiwatujące masy i pozdrawiający je przywódcy) wkradają się obce akcenty – to obrazy października 1956 r., grudnia 1970, strajku w Stoczni Gdańskiej, alternatywnych manifestacji pierwszomajowych, rozbijanych przez milicję. Oportunizm społeczeństwa zastąpiony zostaje przez coraz bardziej trwały, konsekwentny i świadomy bunt. Wajda dokonuje rozrachunku z epoką powojenną z perspektywy połowy lat 70, a więc niejako ze środka peerelowskiej rzeczywistości. Kędzierski, miał świadomość, że czas PRL-u już się skończył, co pozwoliło uzyskać inną perspektywę, uczynić podsumowanie na gorąco, ale już post factum, bez ograniczeń cenzuralnych. Kędzierski sięgnął po formę filmu montażowego, tworząc swoistego rodzaju metaforę drogi, Wajdzie bliższa była forma fresku filmowego.

Zadanie domowe:

Brytyjskie pismo „Sight and Sound”, pisząc kiedyś o polskich filmach, informowało: Nie można sobie nawet wyobrazić polskich Gwiezdných wojen, i to nie tylko dlatego, że brak na to pieniędzy, ale właśnie z tego powodu, że istnieją o wiele pilniejsze ludzkie sprawy, którym należy oddać głos. (M. Malatyńska, *Film roku. Człowiek z marmuru*, w: „Historia kina. Wybrane lata”, red. A. Kołodyński, K. J. Zarębski, Warszawa 1998, s. 244.). Skomentuj powyższy fragment.